

**Eesti venekeelse kirjanduse nullindate põlvkond:
vastuvõtt ja tõrked omaks tunnistamisel**

Igor Kotjuh

Taust: Eesti venekeelne kirjandus 1990. aastatel ja nullindatel

Eesti venekeelne kirjandus on nullindate jooksul elanud kaasa uue kirjanikepõlvkonna tekkimisele, millega kaasnes ka alternatiivse kultuuriideoloogilise ja esteetilise sisu esilekerkimine ja selle pidev aktualiseerimine.

1990. aastate ja nullindate Eesti venekeelse kirjanduselu küsimused on põhimõtteliselt erinevad. 1990. aastatel tegutsenud kirjanikud võitlesid selle eest, et säilitada otsene side oma sünnimaaga, Venemaa või mõne muu endise Nõukogu vabariigiga, kus nad olid hariduse saanud ja kus elasid nende lähedased. Need kirjanikud olid tulnud Eestisse nõukogude ajal erinevatel põhjustel: suunamine (sõjaväelased, ehitajad, insenerid jne), segaabielu või hoopis näiteks siinse leebema tsensuuri tõttu.

1990. aastatel kadusid tekstide publitseerimise piirangud, kuid samas oli nüüdsest piiratud inimeste vaba liikumine endisel Nõukogude Liidu territooriumil. Seega olid Eesti venekeelsed kirjanikud seatud valiku ette: kas minna kodumaale tagasi või jääda Eestisse. Teine valik tähendas nende sageli kahevahel olekut: füüsilist viibimist Eestis ja mentaalset viibimist Eestist väljaspool ehk Venemaa või mõne endise liiduvabariigi kultuuriruumis.

1990. aastatel aktiivselt tegutsenud Eesti venekeelsetel autoritel oli oma eripära, millel oli mõningaid ühisjooni.

1. Maailmavaade. Nende kirjanike sünniaegade vahe võib olla mitukümmend aastat, kuid nende maailmatunnetus on suuresti sarnane: enamasti mõtlevad nad endist kui vene kirjanikest, kes olude sunnil elavad Eestis, isegi kui nad on Eestis sündinud. Seda erilist sidet Venemaaga rõhutab näiteks Tallinnas sündinud ja seal elav luuletaja ning kirjanik Jelena Skulskaja: „Minu isamaa on vene keel ja kirjandus“ (Repson 2006).

Arusaamatuste vältimiseks kordab Skulskaja seda teesi veelgi, näiteks raadiojaamas Ehho Moskvõ: „Kui mind tutvustavad mu eesti kolleegid, ütlevad nad minu kohta alati: „Tähendab, oled siiski eesti kirjanik, kes kirjutab vene keeles.“ Mina ütlen: „Ei, olen siiski vene kirjanik, kes elab Eestis.“ On olemas kodu mõiste, see on Eesti, on olemas isamaa mõiste, isamaa on minu jaoks vene keel ja vene kirjandus.“ (Ehho Moskvõ 2012.) Skulskaja

põhjeneb seda kord igatsusega kultuurilise isamaa järele (культурная родина)¹, kord rõhutatades suurema konkurentsi vajadust².

2. Esteetilised eelistused. Need 1990. aastate (ja ka varasemate kümnendite) autorid rajavad oma loomingu enamasti vene kirjandusklassikast tulenevatele traditsioonidele. Luules on levinud ranged vormid, vabavärss on teisejärguline. Proosas valitseb kergesti jälgitav, üldjuhul katkestuseta narratiiv.

3. Loomingulised eesmärgid. Mitmeid autoreid ühendab soov, et nende venekeelseid teoseid avaldataks Venemaal, perioodikas või eraldi raamatuna.

4. Rühmituste eitamine. 1990. aastatel ja ka varem tegutsenud kirjanikud olid üldjuhul iseseisvad autonoomsed isiksused, kes ei koondunud rühmitustesse. Mõned autorid olid seotud loomeliitidega: nii on kuulunud ja kuuluvad Eesti Kirjanike Liitu Svetlan Semenenko (1938–2007), Mihhail Veller (s. 1948), Gohar Markosjan-Käsper (s. 1949), Jelena Skulskaja (s. 1950, Tallinn), Marina Tervonen (s. 1953, Tallinn), Larissa Vanejeva (s. 1955), Boriss Baljasnõi (s. 1957). Samas aga kuulusid Rostislav Titov (s. 1928) ja Vladimir Illjaševitš (s. 1954) Eesti vene literaatide ühendusse (mis ühtlasi tegutseb ka kui Venemaa Kirjanike Liidu Eesti osakond³). Kuid keegi nendest polnud 1990. aastatel ega varem seotud kirjandusrühmitusega. See kehtib ka nende autorite puhul, kes polnud kirjanike kutseliidu liikmed: Boriss Krjatško (1930–1998), Mihhail Vaingurt (1942–2007), Nil Nerlin (s. 1943, kodanikunimi Jüri Zotov), Andrei Tantsõrev (s. 1957), Larissa Joonas (s. 1960), Felix Tammi (s. 1960, Kohtla-Järve), Olga Titova (s. 1966, Tallinn), Doxie (s. 1969, kodanikunimi Tatjana Sigalova⁴), Diana Efendijeva (s. 1969).

1 Jelena Skulskaja: „Alati on selline tunne, et lähedal olevad asjad pole justkui väga huvitavad. Seetõttu siin [Eestis] elavad inimesed üritavad lugeda mitte selliste vene autorite raamatuid, kes elavad nende kõrval, vaid selliste, kelle teosed ilmuvad Moskvast, Peterburis, Jekaterinburis. Igatsus kultuurilise isamaa järele tagab huvi kirjanduse selle osa vastu, mis asub nende elamise piiri taga. See on selline traditsiooniline emigrantlik tunnetus, liikuva inimese tunnetus: olen siin ajutiselt, kohvrite otsas, mitte alaliselt, ja üldse mu kultuuriline isamaa on Venemaa. (Tisler 2012.)

2 Jelena Skulskaja: „Ma olen täiesti mitteseltskondlik inimene. Kõik kirjanikud elavad omaette, suhteliselt isoleeritult. Olen oma kolleegide alati hoiatanud ühe ainsa asja eest, mis on eluolukordlik vene kirjanikule Eestis. Mõnele tundub, et on olemas eraldi eestivene kirjandus (эстонская русская литература) ning selles võib olla oma esimene luuletaja, oma geenius. Sest Eestis on sageli kõike ühekaupa – üks kunstnik, üks kirjanik, üks luuletaja, üks dramaturg, üks vene teater, ja nii tekib magus võitjatunne väikse kirjanduskoosluse pisikesel alal. Ma arvan, et seda tuleb vältida ning mõista, et vene kirjandus [loe: vene kirjandus jääb vene kirjanduseks – I. K.], hoolimata tekstide erinevusest, mida kirjutab kirjanik, kes elab Aafrikas ja kirjutab vene keeles, või Eestis, või Ameerikas, kus tahes... On olemas teooria, et väljaspool Venemaad elav kirjanik ei kirjuta samamoodi nagu Venemaal elav vene kirjanik. See on selline teoreetiline tees, mida absoluutselt pole võimalik tõestada. Ning Brodski ja Dovlatov ja Nabokov, kes elasid välismaal, mõjutasid oluliselt vene kirjandust. Tuleb anda enesele aru, et vene kirjanduses ei ole ega saa olla mingeid territoriaalseid jaotamisi. (Ehho Moskvõ 2012.)

3 Mõlema organisatsiooni kohta vt <http://www.baltwillinfo.com> (19.04.2013).

4 2003. aastal liitus Doxie noorte kirjandusühendusega Tuulelohe (Tartu), kuid 2005. aastal palus ennast nende nimekirjast kustutada.

Nagu näha, on mõni loetletud autoritest sündinud Eestis, kuid ka nende kirjanike elu ja looming on kas eluloo või loominguliste suundade kaudu tugevalt seotud Venemaaga. Seega võib rääkida nende autorite põlvkondlikust kuuluvusest: 1969. aastal ja varem sündinud on tinglikult vanema generatsiooni esindajad.

Selle perioodi esimeseks märgiliseks sündmuseks võib pidada tunnustatud luuletaja ja prosaisti Boriss Šteini (s. 1933) kolimist Moskvasse 1990. aastal. Kogenud literaat oli teinud Eestis eduka kirjanduskarjääri, saabudes siia 1950. aastate teisel poolel, kaasas Leningradi sõja-mere ametikooli diplom. 1969. aastal sai Štein Eesti Kirjanike Liidu liikmeks, 1973–1983 oli EKLi vene sektsiooni kirjanduskonsultant, 1976–1971 kuulus ta EKLi juhatusse ja 1986–1990 töötas ajakirja Raduga luule ja vene proosa osakonna toimetajana.

1990. aastate alguses hakkas ehitama Venemaal oma kirjanduskarjääri Mihhail Veller. See kandis peagi vilja: 1995. aastast kuni kümnendi lõpuni tehti üle kümne trüki ta raamatust „Nevski prospekti legendid“ ning teose tiraaž ületas 1 000 000 eksemplari. 2002. aastal soetas Veller endale elamispinna Moskvast ning sellest ajast viibib ta Tallinnas umbes kaks kuud aastas (vt Piirsalu 2009). Mihhail Veller on Eesti kodanik, EKLi liige, 2008. aastal sai ta Valgetähe IV klassi teenetemärgi.

1990. aastate teiseks märgiliseks sündmuseks olid esialgu teoreetilised käsitlused Eesti venelaste sünteessidentiteedist, mis põhineb korraga kahel kultuuril, Eesti ja Venemaa omal. 1996. aastal ajakirjas Raduga (nr 4) ilmus Narvas sündinud ja eluaeg Tartu Ülikooliga seotud kirjandusteadlasest professori Sergei Issakovi (1931–2013) kirjutis, kus ta seletab mõistet *eestivenelased* (эстонские русские), tuues paralleeli enne II maailmasõda Eesti Vabariigis elanud venelastega ning Soomes elavate rootslastega.

1999. aastal esines meedias samalaadsete mõtetega luuletaja ja tõlkija Boriss Baljasnõi, kes ühtlasi kutsus Eesti venekeelseid kirjanikke üles tegema tihedamat koostööd eestikeelsete kolleegidega ning osutama oma loomingus tähelepanu Eesti eluolule, kuna taasiseseisvunud Eestis tuleb kirjutada eelkõige kohalikule lugejale, mitte Venemaa omale (Baljasnõi 1999). Samas sõnavõtus kuulutab Baljasnõi välja Ilukirjanduse Tõlke Kooli-Studio asutamise, millest hiljem sirsid välja mitmed nullindatel debüteerinud noorkirjanikud.

Issakovi ja Baljasnõi veendumused eestivene identiteedi ja kirjanduse võimalikkusest osutusid nullindatel viljakaks ja produktiivseks kahel põhjusel:

(1) noortel autoritel, kes olid enamasti Eestis sündinud, elanud ja õppinud, kellele Eestiga samastumine, Eestist kui füüsilisest ja vaimsest kodupaigast mõtlemine oli loomulik ja loogiline, oli kerge neid veendumusi omaks võtta;

(2) venekeelsete noorte kirjanike Eesti-keskne avalik käitumine ja looming pälvisid eestikeelsete kirjandusekspertide ja tavalugejate tähelepanu, sest see püstitas mitmesuguseid intellektuaalselt huvipakkuvaid küsimusi rahvus-kultuurilisel ja ühiskondlik-poliitilisel tasandil.

Niisiis tekkis Eestis nullindatel põhimõtteliselt uus Eesti venekeelne kirjandus, mida löid noorema põlvkonna autorid. Sellesse põlvkonda kuuluvad kirjanikud, kes on enamasti sündinud 1970.–1980. aastatel ning debüteerinud kirjanduses nullindatel. Sellest nooremate autorite põlvkonnast on kohane rääkida kui nullindate põlvkonnast. Nende ühisjooned on järgmised:

- nad samastasid ennast Eestiga (enamasti valdasid ka eesti keelt) ja oskasid luua sidemeid eestikeelsete kirjanike, ajakirjanike ja toimetajatega;
- nad publitseerisid oma venekeelseid teoseid internetis ning otsisid avaldamisvõimalusi Eestis, kus nende teosed ilmusid perioodikas ja/või eraldi raamatuna;
- nad pöörasid tähelepanu sellele, et nende venekeelsed teosed ilmuksid eestikeelses tõlkes;
- nad olid koondunud kooslustesse üle Eesti oma esinduspunktiga internetis:

1) Narva kirjandusühendus „Balti loominguine portaal Kõrts“ (2002–2004).⁵ Püsiautoreid: Bezfarmašinov (s. 1981), Antipa Moltšun (s. 1984), Dmitri Krasnov (s. 1984), Llaita (s. 1986) jt,

2) Tallinna kirjandusühendus Nurgad⁶ (2005). Püsiautoreid: Nikita Dubrovin (s. 1972), P. I. Filimonov (s. 1975), Deniss Kuzmin (s. 1981) jt,

3) Tartu kakskeelne kirjandusühendus Tuulelohe⁷ (2003–2006). Püsiautoreid: Igor Kotjuh (s. 1978), Vladimir Sazonov (s. 1979), Irina Meljakova (s. 1980), Daniil Popov (s. 1982) jt.

Loomulikult võib vanema ja noorema põlvkonna autorite seas leida erandeid. Näiteks 1957. aastal Ukrainas venekeelses perekonnas sündinud, üle 30 aasta Tallinnas elanud ja eesti luulet tõlkinud vanema põlvkonna luuletaja Boriss Baljasnõi määratleb ennast korraga vene ja eesti kultuuri kaudu, sellal kui 1982. aastal Narvas sündinud ja Tartu Ülikoolis vene filoloogiat õppinud Daniil Popov leiab ühist põhiliselt vene kultuuriga. Aga sellised valged varesed põlvkonna sees pigem rõhutavad mõlema põlvkonna valitsevaid hoiakuid.

2006. aastal asutati kirjandusühenduse Tuulelohe baasil kirjastus ja e-ajakiri, mis taotles Eesti venekeelsete kirjanike konsolideerumist nende ideoloogilistest ja esteetilistest eelistustest hoolimata. Uue avaldamisprogrammiga liitusid loetletud koosluste autorid, aga tuli ka uusi, näiteks Andrei Ivanov (s. 1971) ja Nikolai Karajev (s. 1978).

5 Vt <http://www.korchma.rpg.ee> (19.04.2013).

6 Vt www.uglyest.net (viimane sissekanne dateeritud 18.01.2012). Nurkade eelkäija "Sovremennaja literatura v Tallinne" fotograafi Sergei Trofimovi eestvedamisel oli avatud juba 1999. aastal, vt www.hot.ee/literature (19.04.2013).

7 Vt www.tvz.org.ee (19.04.2013).

Uurimistöö eesmärk ja metodoloogiline alus

Käesolevas artiklis keskendutakse Eesti noorema põlvkonna venekeelsetele autoritele, uurides nende sisenemist eestikeelsesesse kultuuriruumi ning vastukaja nende loominguks. Selline fookus on põhjendatud, sest nullindate põlvkonna kirjanike loominguks kujunes tänapäeva eesti kirjanduses märkimisväärne nähtus, millele viitavad nende teoste rohked arvustused, suur kultuurioreetiline debatt eestivene identiteedi üle ning nende autorite teoste aktiivne tõlkimine eesti keelde. Nullindate põlvkonna puhul hakati Eesti uuemas ajaloos esmakordselt rääkima siinsest venekeelsest kirjandusest kui tõsiseltvõetavast osast eesti kirjanduses.

Arendan selles artiklis ka mõningaid oma varasemaid katsetusi kirjutada lähedastel teemadel, olgu siin mainitud näiteks järgmised kirjutised: artikkel kirjandusühenduse Tuulelohe (2003–2006) tekkeloost (vt Kotjuh 2007), bakalaureusetöö Tuulelohe esinemiste ja avaldatud tekstide retseptsoonist (vt Kotjuh 2009) ning ülevaatlik artikkel Eesti venekeelse kirjanduse ajaloost ja identiteedist (vt Kotjuh 2012).

Retseptiooni juures keskendun eelkõige sellistele arvustustele, mis on avaldatud paber- ja võrguväljaannetes ning käsitlevad nullindate põlvkonna autorite raamatuid, perioodikas ilmunud ilukirjanduslikke tekste ja publitsistilisi artikleid. Välja on jäetud suulised esinemised.

Piirdun seejuures enamasti eestikeelsete retsensioonidega, tehes seda kahel põhjusel: neid materjale on palju ning just need arvustused mõjutavad uurimise lõpptulemust, võimaldades hinnata Eesti venekeelse kirjanduse hetkeseisu läbi eesti kirjanduse prisma.

Tähelepanu keskmes on nullindate põlvkonna autorite eesti keelde tõlgitud raamatud, mis pälvisid kõige enam kriitikute tähelepanu (kronoloogilises järjekorras): Igor Kotjuhi (s. 1978) luulekogud „Teises keeles“ (2007, tlk autor ja Aare Pilv) ja „Usaldusliin“ (2010, tlk autor ja Aare Pilv), P. I. Filimonovi (s. 1975) romaan „Mitteuukleidilise geomeetria tsoon“ (2010, tlk Aare Pilv) ja luulekogu „Väärastuste käsiraamat“ (2011, tlk Katrin Väli, Maarja Kangro, Igor Kotjuh ja Kajar Pruul), Andrei Ivanovi (s. 1971) jutud „Minu Taani onuke. Tuhk“ (2010, tlk Ilona Martson ja Jaan Ross) ning romaan „Peotäis põrmu“ (2011, tlk Ilona Martson).

Toodud aastaarvudest ilmneb, et nullindad justkui poleks täielikult kaetud, sest teoste ilmumisaastad viitavad kümnendi teisele poolele ning mõni raamat on ilmunud lausa teise kümnendi alguses. Olgu siinjuures öeldud, et käesolevas artiklis ei taotlenud ma matemaatilist täpsust, kuna pöörasin tähelepanu kolmele tõsiasjale: 1) soovisin käsitada nullindaid kui olulist nähtust, 2) eestikeelsete raamatutele eelnesid enamasti venekeelsed väljaanded, s.t kirjanikud olid tegusad juba varem, 3) Eesti vene kirjanduse nullindate põlvkonna kui omaette nähtuse küpsemine nõudis aega, näiteks Baljasnõi Ilukirjanduse Tõlke Kool-Stuudio asutamisest 1999. aastal kuni kirjandusühenduse Tuulelohe asutamiseni 2003. aastal kulus neli aastat.

Arvustajate tekstide analüüsimisel rakendasin retseptiooniteooriat, milles tuginesin Konstanzi Ülikooli teadlaste vastavatele käsitlustele ja sõnavarale. Keskseks mõisteks on siinjuures Hans Robert Jaussi *ootushorizont* (sks k *Erwartungshorizont*), s.t esteetiliste,

sotsiaal-poliitiliste, psühholoogiliste ja muude ettekujutuste kompleks, mis ühest küljest määrab autori – ning tema kaudu teose – suhtumise ühiskonda ja lugejasse, kuid teisest küljest ka lugeja suhtumise teosesse (vt Jauss 1977). Teose retseptsioon ja esteetiline kogemus kujunevad välja lugeja ootushorisoni (muutuv) ja teose ootushorisoni (püsiv) kokkulangemisel. „Uus tekst kutsub lugejas esile eelmiste tekstide järgi tuttava ootushorisoni ja mängureeglid, mis võivad hiljem varieeruda, vahetuda või ainult taasluua ennast“ (Jauss 1995: 51).

Jaussi kõrval kasutan veel ühe Konstanzi Ülikooli esindaja, Wolfgang Iseri retseptsioonianalüüsi võtteid. Iseri arvates sõltub teate tähendus vastuvõtja interpreteerimiseelistustest. Lugeja „liikuv vaatepunkt“ (sks k *Wandelnde Blickpunkt*) sõltub nii lugeja individuaal-psühholoogilistest kui ka sotsiaal-ajaloolistest omadustest (vt Iser 1976: 177–178). Iseri kirjeldatud lugeja on ideaalne abstraktsioon ning tema roll seisneb selles, et oma kujutlusvõime abil täita tekstis esinevaid lünki ja tühikuid, tänu millele tekst hakkab elama (vt Iser 1972). Seega esineb tekst ühest küljest kui partituur, teisest kui teos, mis toob kuuldavale lugejate erinevaid hoiakuid (vt Iser 1976: 177).

Retseptsiooni olemasolu Eesti vene kirjanduse nullindate põlvkonna kirjanike teostele võimaldab püstitada tööhüpoteesi, et Eesti kirjandusväljaanded ja kriitikud ei vaatle siinsete venekeelsete autorite loomingut väliskirjandusena. Samas pole nende autorite teosed esindatud üheski nullindate jooksul ilmunud kirjandusantoloogias⁸, mis omakorda aitab püstitada veel ühe tööhüpoteesi: Eesti kirjandusprotsessis osalejatel on teatud tõrked Eesti venekeelsete autorite loomingu suhtes. Artikli ülesandeks ja töömeetodiks on uurida nullindate põlvkonna Eesti venekeelsete autorite raamatute retseptsiooni, et leida selles vihjeid, mis takistavad Eesti venekeelsel kirjandusel saada eesti kirjanduse täisväärtuslikuks osaks.

Eesti venekeelsete autorite sisenemine eestikeelsesse kultuuriruumi

Nullindate põlvkonna autorid hakkasid eestikeelsesse kultuuriruumi sisenema alates kirjandusühendusest Tuulelohe, mis loodi Tartus 2003. aasta kevadel ja mille tuumiku moodustasid noored eesti kirjanduse tõlkijad. Kuigi sellel ajal juba tegutsesid Tallinna ja Narva venekeelsed kirjandusühendused, olid just Tuulelohe liikmed esimesed, kes hakkasid korraldama ühenduse teavitustööd ka eesti keeles, ja see kajastus peagi mitmes eestikeelses

8 Viimaste aastate väike valik, erinevad teemad ja koostajad: „Sõnad soojas süliirimis: seks eesti luules“, koostanud ja toimetanud Jaak Urmet (Pegasus, 2011), „Merelaule sajast suust ja sulest“, valinud Andres Ehin, toimetanud Ly Seppel (Koolibri, 2011), „Armastuse öö“, koostanud ja järelsõna kirjutanud Vallo Kepp (Varrak, 2011), „Vaikuse lävel: luulet rasketeks aegadeks“, koostanud Doris Kareva (Pilgrim, 2011), „Lemberaamat: luuletused“, koostanud ja toimetanud Andra Teede (A-Disain, 2010), „Lumi see me ühine“, koostanud Kalju Kruusa (Tänapäev, 2010), „Viinakuu: alkohol eesti luules“, koostanud Udo Uibo (Tänapäev, 2010), „Armastusega armastusest: Eesti armastusluulet“, koostanud Olivia Saar (Tea Kirjastus, 2009), „Eluluule“, koostanud Peep Ilmet (Varrak, 2008).

perioodilises väljaandes. Juba koosluse asutamiskoosolekust kirjutasi nii Postimees (vt Postimees 2003) kui ka Tartu Postimees (vt Hanson 2003). Hiljem jäi ühenduse tegevust kajastama Tartu Postimees: ajalehes anti ülevaade asutamiskoosolekust (Hanson 2003a), kirjutati Tuulelohe avalikest esinemistest (vt Nuust 2004, 2004a) ja ühenduse almanahhist (vt Hanson 2006). Ajakirjas Vikerkaar ilmusid Tuulelohe esimene⁹ ja teine¹⁰ tekstivalik.

2006. aasta kevadel tegi Tuulelohe kui kooslus läbi vormimuudatuse. Kirjandusühendusest sai laiemade ideoloogilise ja esteetilise platvormiga kultuuriline initsiatiiv, mis funktsioneerib samanimelise portaalina ning tutvustab ennast järgmiselt:

„Tuulelohe – Воздушный змей“ (TVZ) on esimene Eesti vene kirjanduse portaal. Meil on kolm eesmärki:

- edendada Eesti vene kirjanike uut põlvkonda,
- soodustada intensiivset dialoogi kohalike vene ja eesti kirjanike vahel,
- tugevdada sidemeid Balti autoritega.

Tuulelohe margi all ilmuvad pidevalt uuenev e-ajakiri, paberalmanahh ja raamatusari. Eesti vene kirjanduse portaal Tuulelohe kasvas välja samanimelisest kirjandusühendusest, mis tegutses Tartus 2003–2006 aa.“¹¹

Tuulelohe uueks ülesandeks sai Eesti venekeelse kirjanduse väärtustamine laiemas plaanis, Eesti venekeelsete kirjandusühenduste ülene vahenduskanal autori ja lugeja vahel. Tänu sellele moodustus Eestis vene keele põhjal rohkemate esteetilis-ideoloogiliste eelistustega autorite loomekoalitsioon, mille tuumik koosnes põhiliselt noorema põlvkonna kirjanikest (s. 1970 ja nooremad).

Nii kujunes Eesti venekeelsete autorite nullinate põlvkonnast omaette nähtus Eesti kultuuriruumis, mida eestikeelses perioodikas hakati seostama eestivene identiteedi ja kirjandusega. Sellele viitavad näiteks Vikerkaare eestivene kirjanduse erinumbrid 2007.¹² ja 2008. aastal¹³, samuti Loomingus avaldatud usutlused P. I. Filimonoviga (vt Kotjuh 2008) ja Boris Baljasnõiga (vt Baljasnõi, Kotjuh 2008).

Perioodikas avaldatud tekstide järel ilmusid nullinate põlvkonna autorite teosed eestikeelses tõlkes ka eraldi raamatutena. Need kirjanikud ja luuletajad suutsid toota sedavõrd palju tekste, et nende tööd märgati. Tartu Ülikooli üliõpilane Epp Ollino uuris 2010. aastal

9 Vikerkaar, 2004, nr 3.

10 Vikerkaar, 2005, nr 3.

11 <http://www.tvz.org.ee/index.php?page=52&lang=10> (19.04.2013).

12 Vikerkaar, 2007, nr 9.

13 Vikerkaar, 2008, nr 4–5.

P. I. Filimonovi ja Andrei Ivanovi eesti keelde tõlgitud raamatute retseptiooni ning töi välja koguni 30 allikat, kus neid autoreid on mainitud (vt lähemalt Kotjuh 2012: 137).

Kirjandusteoreetiline tõrge: traditsioon vs. innovatsioon

Eesti kirjandusteadus on pidevalt defineerinud eesti kirjandust eesti keele kaudu. Kirjandusühenduse Tuulelohe liikmed on defineerinud oma loomingut 2003. aasta manifestis järgmiselt:

„Vene kirjandus Eestis on uut laadi sünteeskirjandus, täpsemini kirjanduste süntees: see on nii vene kirjandus, mida loovad Eesti venekeelsed literaadid, kui ka eesti kirjandus vene keeles (sealhulgas eesti kirjanduse tõlked vene keelde) ning samuti vene kirjandus eesti keeles (sealhulgas kirjandus, mida Eesti venekeelsed kirjanikud loovad eesti keeles).“ (Vt Kotjuh 2007: 55.)

Nii saavad alguse eesti kirjanduse mõistelised käärid traditsiooni ja innovatsiooni vahel ehk Jaussi järgi on siin autori ja lugeja ootushorisonid erinevad. Sellele viitavad mitmed kirjandusspetsialistid.

Cornelius Hasselblatt leiab, et Tuulelohe manifest sunnib mõtlema, mida teha tänapäeva Eestis kirjutatud muukeelsete tekstidega: „Eesti kirjandusteadust käsitledes tuleb konstateerida, et üheks ülesandeks on oma uurimisobjekti määratlemine. Mida me käsitleme E/eesti kirjandusena?“ (Hasselblatt 2008: 29.)

Eneken Laanes täheldab 2012. aasta kevadel ilmunud artiklis, et Eesti venekeelse kirjanduse olukorda saab seostada demograafilise arenguga ning võrrelda seda teiste riikide omaga: „Ivanovi looming on näide kirjandusest, mida mujal maailmas nimetatakse rahvusüleseks (ingl k *transnational literature*). Viimase poolsajandi demograafiline areng on teinud mitte ainult lääne, vaid kogu maailma metropolidest koha, kus elab koos igasugust päritolu rahvast. Need inimesed, kujutage ette, on hakanud kirjutama kirjandust oma elust, elust kultuuride piiril. [---] Nad teevad seda tihti asukohamaa keeles, kuid mitte alati, ja haruldane pole ka kakskeelne või mitmekeelne kirjandus. [---] Juba vähemalt kümme aastat on võrdlevad kirjandusteadused arutanud selle üle, kuidas pöörata vääriliselt tähelepanu rahvusülesele kirjandusele kontekstis, kus kirjandusteaduse traditsioonid on olnud vägagi rahvuskesksed.“ (Laanes 2012: 5.)

Tuulelohe manifest ilmus seega enam-vähem samal ajal, kui võrdlevas kirjandusteaduses hakati pöörama tähelepanu mitmekultuurilistele autoritele.

Uute asjadega lähevad tavaliselt kaasa uudistele orienteeritud väljaanded ning just ajalehtedes ilmunud kajastustes lubati endale „liikuvat vaatepunkti“: lugedes siinsete venekeelsete autorite raamatuid, ei lähtunud üksnes algupärase teose keelest.

Peeter Helme kirjutas Eesti Ekspressis: „Kui tahame olla oma maa heasoovlikud ja vastutustundlikud peremehed nii poliitilises kui kultuurilises mõttes, peame tegema omaks

kõik selle, mis sellel maal toimub. Üks viis selleks on hakata tundma senisest suuremat huvi Eesti venelaste kirjandusloomingu vastu“ (Helme 2010).

Või olgu mainitud 2012. aasta alguses toimunud poleemika Kultuurkapitali aastapreemia nominentide üle. Tüliõunaks oli Andrei Ivanovi romaan „Peotäis põrmu“, mis oli tõlgitud eesti keelde venekeelsest käsikirjast ning polnud varem venekeelsena ilmunud. Eestikeelne raamat oli teose esmatrükk, kuid žanripremiate nimekirjas seda ei leidunud. Žürii esimees Rebekka Lotman põhjendas seda intervjuus Eesti Päevalehele: „Eesti kirjanduseks saame nimetada kirjandust, mis on kirjutatud eesti keeles“ (Peegel 2012).

Sellele järgnesid artiklid ja kommentaarid Eesti Päevalehe paber- ja veebiversioonis. Mari Peegel kirjutab artiklis „Eesti proosa vene keeles. Miks mitte?“ järgmiselt: „Eesti kirjanduse definitsiooniks võib olla ka „Eestis kirjutatud kirjandus“. [---] Miks ei võiks 2012 olla null-aasta, uue ajaloo algus, kus venekeelne Eesti kirjandus on võrdsetel alustel Eesti kirjanduse osa?“ (Peegel 2012a.)

Sõna võttis ka Eesti Päevalehe teadustoimetaja Tiit Kändler: „Mis seal keerutada – oli ju aeg, mil eesti keel ja meel olid ohus. Siis tuli kivikamakaid ka rahvuslikuks nimetada. Kas on see praegugi nõnda? Oleme ju siiski loobunud teesist, et baltisakslased ei puutunud eesti kultuuri. Miks ei jätka me samas kenas vaimus? Mis tahes asi, mis Eestis tehtud, olgu tegijaks must või valge, eestlane või mõne muu rahva inimene, on ju ometi eesti kultuuriga seotud, Eesti kultuuri asi.“ (Kändler 2012.)

Lisaks paluti Paul-Eerik Rummo kommentaari, mis avaldati pealkirjaga: „Paul-Eerik Rummo: eestivene kirjandust ei saa küsimuse alla seada“ (Eesti Päevaleht 2012). Rebekka Lotman arvustas mainitud artikleid Sirbis avaldatud kirjutises, lähtudes oma esimesest arvamusest (Lotman 2012). Ning Eneken Laanes resümeeris debatti ülalmainitud artikliga Sirbis (Laanes 2012).

Eesti venekeelse kirjanduse üle arutamine peavoolumeedias on iseenesest harukordne ja märkimisväärne juhtum, mida võib võrrelda 1990. aastate poleemikaga nn Kivisildniku leksikoni üle. Kuna nullindate põlvkonna Eesti venekeelne kirjandus on suhteliselt uus nähtus, nõuab selle omaksvõtmine aega. Vastasel juhul on kerged tulema mitmesugused komplikatsioonid, näiteks eestikeelne kultuuriperioodika arvustab korrapäraselt ja intensiivselt siinsete venekeelsete autorite loomingut, samas kui nende teosed asuvad raamatupoodides väliskirjanduse osakonnas.

Poliitiline tõrge: kirjanikule omistatakse kirjandusväliseid rolle

Eesti ühiskonna suhtumine vene küsimusse on 2000. aastate jooksul olnud ambivalentne, mida on võimalik põhjendada mitmeti. Tõrjuv suhtumine on seletatav nõukogude perioodiga Eesti ajaloos, mil eestlastele tehti liiga: poole sajandi pikkune okupatsioon, küüditamislained, tsensuur, mitmesuguste elualade venestamine. Positiivne suhtumine on

tingitud taasiseseisvunud Eesti integratsioonipoliitikast, mida toetavad valitsus, meedia ja kultuuriline üldsus.

Sellest tulenevalt näeb Eesti ühiskond venekeelsetes kirjanikes võimalikke arvamusiidreid, kes teevad meedias seletustööd poliitika ja rahvusluse teemadel. See ilmneb venekeelsete kirjanikega tehtud intervjuudes, kus kirjandusküsimuste kõrval esitatakse peaaegu alati ka mõni sotsiaal-poliitiline küsimus.

Toon mõned näited. Jan Kausi intervjuus Igor Kotjuhiga oli teemaks venekeelne almanahh „Tuulelohe“. Küsimus kõlas: „Kas Tuulelohel on ka integreeriv/lõimiv roll?“ (Kaus 2007).

Kaarel Kressa intervjuus Igor Kotjuhiga tema luulekogu „Usaldusliin“ ilmumise puhul kõlas küsimus: „Millised on eestivenelaste endi vahel valitsevad kultuurilised vastuolud?“ (Kressa 2010).

Eesti Päevalehe ajakirjaniku Andres Laasiku usutlusest Andrei Ivanoviga romaani „Peotäis põrmu“ ilmumise puhul: „Vahel on tunne, et siinse vene seltskonna lootused on rajatud sellele, et Ansipi „fašistlik“ režiim kukub kokku, kõik asetub oma kohale, vene lapsed õpivad õnnelikult vene keeles matemaatikat ja Vene Teater laseb välja kõik lavastused-kuldmunad. Kas on olemas ka mõni tõsiselt võetav strateegia siinsete venelaste kultuuriliseks ellujäämiseks?“ (Laasik 2012).

Riho Laurissaare portreeloos P. I. Filimonovist: „Eestis on asjad ikka kahes maailmas. Üldistades on olemas eestlaste maailm ja venelaste maailm. Samamoodi ka kirjanduses. Aga kuidas on ühisosaga?“ (Laurisaar 2008).

Aastate jooksul on P. I. Filimonov vastanud mitmesugustele päevakajalistele küsimustele, näiteks Vene teatri olukorrast (vt Kahro 2011), eesti keele mõjudest siinsete venelaste keelele (vt Laurisaar 2008a), venekeelsete saadete kohta ETVs (vt Kahro, Leitmaa 2011). Või kirjutanud tellitud arvamslugusid sellistel teemadel nagu integratsioon (vt Filimonov 2011), Eesti inimarengu aruanne (vt Filimonov 2010) ning kahel korral (*sic!*) uue aasta tähistamisest eesti ja vene moodi (vt Filimonov 2010a ja Filimonov 2012).

Kuigi Eesti venekeelsed kirjanikud on rõhutatult apoliitilised, kaasatakse neid päevapoliitilistesse aruteludesse, nähes nendes valveeksperti vene küsimustes. Näiteks kasutas Veiko Märka Igor Kotjuhi ja P. I. Filimonovi kohta väljendit „vitriinivenelased“ (vt Märka 2009). Ehk on siingi autoritel ja lugejatel erinev ootushorison: kirjanikud soovivad keskenduda kirjandusele, meedia aga üritab n-ö laiendada nende profiili.

Seda huvide konflikti sedastas Eesti Päevaleht, kirjeldades Andrei Ivanovi raamatu „Peotäis põrmu“ esitlust: „Päevapoliitilistele küsimustele vastas Ivanov kaude. „Nägin eelmisel aastal teleprogrammis naist, kes nuttis mikrofoni ja küsis, et mida tähendab mittenõustujate marss inimesele, kelle laps on suremas,“ ütles Ivanov. „Ma sain aru, et see ongi inimene, kellele ma olen oma romaani kirjutanud. Kui ma teaks sellistele küsimustele vastust, siis ma ei kirjutaks.““ (Eesti Päevaleht 2012a.)

Kolmas tõrge: ühiskondlik arusaam autori rahvuskultuurilisest taustast (üks kultuur vs. mitu kultuuri)

Eesti venekeelsed noored autorid on algusest peale määratlenud ennast vähemalt kahe kultuuri kaudu, kuna nende kodumaa on Eesti ja nad on saanud hariduse venekeelses koolis, mille kirjanduskaanon erineb eesti omast. Samas ollakse vene keele või siis omandatud võõrkeele kaudu ühenduses ka maailmakirjandusega.

Berk Vaher seletab seda positsiooni almanahhi „Tuulelohe“ esimeses numbris 2006. aastal: „Eestivene kirjanikud on ehk kõik nagu lohed tuules – mitte vaid need, kes on end rühmades võtnud Tuuleloheks nimetada. Mis aaret on neil valvata? Vene keelt ja kirjandust? Eesti keelt ja kirjandust? Või ainuüksi oma vabadust, vabadust keele ja identiteedi valikul? [---] Tuulelohe autoritel pole vaja karta, et nad ei kasvagi „teistsuguseks“ – nende identiteeti on hübriidsus ja muutlikkuski juba sisse kodeeritud; OMA keel avaldab end ise, kui oma keeles edasi liikuda.“ (Vaher 2006.)

Ent selline arusaam ei ole Eesti ühiskonnas kuigi levinud, nagu märgib Eneken Laanes seoses nn Ivanovi-juhtumiga: „Kitsalt kirjanduslik pole „Ivanovi juhtum“ ka Eesti kontekstis, sest samasugused jaotused rangelt määratletud rahvuse ja keele kriteeriumide alusel läbivad kogu meie ühiskonda ja kultuuri, määrates ära, mis on meie jaoks tajutav, mis mitte. Näiteks on praeguse rahvaloenduse küsimustikus inimesel võimalik määratleda end vaid ühte rahvusesse kuuluvana, valida vaid üks emakeel ja kodakondsus, kuigi ometi on teada, et mõned inimesed on kakskeelsed ja vastavalt Eesti seadustele on kuni 18aastaseks saamiseni võimalik omada kaht kodakondsust. Seda küsimustikku täites muutuvad segaperekondadest, kakskeelsed ja kahe kodakondsusega inimesed sellena, kes nad on, nähtamatuks, ja neist saavad Eesti riigi statistikas puhtad „eestlased“, „venelased“ vms.“ (Laanes 2012.)

Seda vastuolu kinnitab kaudselt arvustajate nn kirjanduslike koordinaatide analüüs, mida omal ajal rakendas Rootsi kirjandussotsioloog Karl Erik Rosengren (vt Rosengren 1968, Rosengren 1982) ning hiljem Venemaa kirjandusuurijad Boriss Dubin ja Abram Reitblat artiklis „Nüüdisaegsete kirjandusajakirjades arvustavate kriitikute kirjanduslikud orientiirid“ (vt Dubin, Reitblat 2003). Nende uurimisfookuses olid perioodikas avaldatud retsensioonid ning nendes mainitud kirjanduslikud autoriteedid. Kirjandusuurijad kaardistasid neid kirjandusautoriteete, lähtudes nende mainimiste arvust. See võimaldas fikseerida mõjukamaid kirjandusautoriteete teatud ajal (käsitletav autor X meenutab autorit Y või on vaadeldav tema taustal) ning jälgida nende mõjuvõimu püsimist või muutumist, korraldades samasugust uurimistööd 20 aastat hiljem, kui areenile ilmuvad uue põlvkonna autorid ja kriitikud.

Minu arvustajate nn kirjanduslike koordinaatide analüüs aga taotleb muid eesmärke, kuigi metodoloogilised võtted on paljuski sarnased. Üritan koostada iga arvustava autori

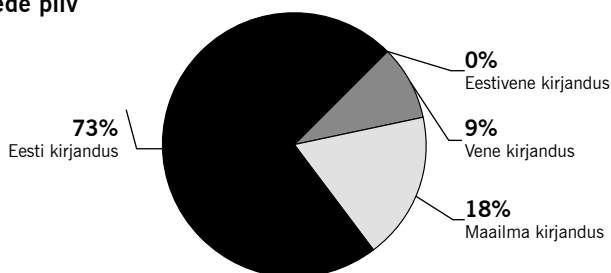
kohta nimede pilve¹⁴, et näidata eestikeelsete retsensentide hetkearusaama Eesti venekeelsete autorite nullindate põlvkonna loomingust. Alguses näitan, milliseid autoriteete toovad eestikeelsed arvustajad iga autori kohta, ning toodud autoriteetide kultuurilise päritolu põhjal näitan, millise kultuuriruumiga seostavad arvustajad teatud autorit: kas eesti (E), vene (V), eestivene (EV) või maailma (M) kirjanduse ja kultuuriga.

Igor Kotjuhi eestikeelsete raamatute retseptsioon. Jan Kaus mainib oma arvustuses selliseid nimesid: Aare Pilv (E), Kivisildnik (E), Martin Oja (E), Timo Maran (E) (Kaus 2008). Jürgen Rooste lisab: Suumani-Vanapa (2 x E) liini, aga ka selliseid autoreid nagu Toomas Liiv (E), Ene Mihkelson (E), Ivar Sild (E), Aare Pilv (E), Jaan Kaplinski (E) ja fs (E) (Rooste 2007). Epp Annus uurib, kuidas Kotjuh käis ümber Ossip Mandelštami tsitaadiga ning hiljem kirjutab Kotjuhi enda lausest, et see „sobib Sartre'i ja Blanchot' juurde näitematerjaliks“ (2 x M) (Annus 2007). Peeter Helme kirjutab luulekogust „Teises keeles“ muu hulgas: „Oma osa selles, et tekstid haakuvad üksteisega ootamatult ja veidral viisil, võib olla ka teada-tuntud tõlkekirjanduse fenomenil üleüldse: eri autorite tõlked kõlavad erinevalt. Mäletame ju kõik seda, millist mõistmatust tekitasid 2000. a. ilmunud Tõnu Õnnepalu (E) Baudelaire'i tõlked – oldi ju harjunud Ain Kaalepi, August Sanga ja teiste vanema põlvkonna eestindajate riimitud tõlgetega [---]“ (Helme 2007.) Ivar Sild mainib seoses sama raamatuga Jaan Kaplinski (E) ja Hermann Hesse (M) (Sild 2007). Andra Teede jätkab: „Kotjuhi stiili võiks seostada mis tahes temaealise meessoost linnaluuletajaga, nagu Jürgen Rooste (E) ja fs (E), aga samas on temas palju uut“ (Teede 2007). Rasmus Miller on näinud selles raamatus seost vene kirjandusega, mainides Brodskit (V) ja Majakovskit (V), kuid pole samas nimetanud ühegi eesti autori nime (Miller 2008).

Arvustades Kotjuhi luulekogu „Usaldusliin“, nimetas Miller Tšiili eksperimentaalfilmide režissööri Raúl Ruizi (M) (film „Klimt“) (Miller 2010).

Tulemused kokku: eesti kirjandus: 16 autoriteeti, vene kirjandus: kaks autoriteeti, maailmakirjandus: neli autoriteeti, eestivene kirjandus: 0 autoriteeti.

Kotjuhi nimede pilv

14 Web 2.0. analoogia järgi, kus kasutatakse sõnapilve (*tag cloud*).

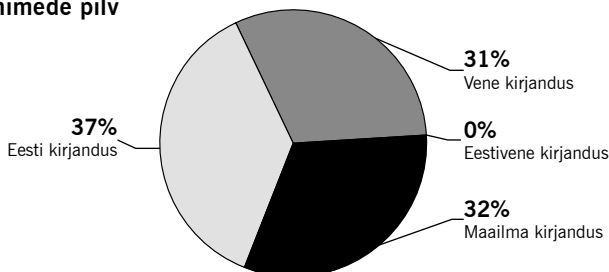
Kotjuhi puhul on ilmne arvustajate soov või ootushorisont seostada tema loomingut eesti kirjandusega. Maailmakirjanduse eelistamine vene kirjandusele ei pruugi kattuda teose ootushorisondiga, sest see on algselt kirjutatud vene keeles. Eestivene autoriteetide puudumine võib viidata nullindate põlvkonna põhimõttelisele erinevusele vanemast põlvkonnast.

P. I. Filimonovi eestikeelsete raamatute retseptsioon. Romaan „Mitteeukleidilise geomeetria tsoon“ tuletas Andrei Hvostovile juba vene keeles loetuna meelde Mati Undi (E) nime (Hvostov 2010). Sarmo Salar piirdub samuti ühe nimega, kelleks on Derrida (M) (Salar 2010). Kaarel Kressa leiab, et romaani on võimalik võrrelda Siim Nurkliku (E) ja Mihkel Muti (E) loominguga (Kressa 2010a). Ott Kilusk nimetab samuti Derridad (M) (Kilusk 2010). Sama mainib oma blogikandes ka Toomas Vint, kes leiab romaanist veel Thomas Manni (M) võlumäelikke dialooge ja vene haritlastele omast (erilist) targutamislõbu (V).¹⁵ Kirjandusblogis sehkendaja.wordpress.com mainitakse romaaniga seoses Anti Saare (E) ja Anton Tšehhovi (V) nime.¹⁶ Kirjandusblogi loterii.blogspot.com mainib nimesid siit ja sealt: Knut Hamsun (M), Daniil Harms (V), vennad Presnjakovid (V), Vladimir Kantor (V), Zotov (V).¹⁷

Ka P. I. Filimonovi luulekogu „Väärastuste käsiraamat“ on tekitanud mitmesuguseid võrdlusi. Mariliin Vassenin ütleb otse välja: „Filimonovi mängud stiiliregistrite ja kõnekeele, klassikaliste värsivormidega jne tekitasid mul assotsiatsiooni Michel Houellebecqi (M) luulega“ (Vassenin 2012). Tiit Kändler mainib C. P. Snowd (M) ning seejärel jätkab: „Keda meenutab Filimonov eesti luulest? Esimese hooga Maarja Kangro „Heurekat“ (E) või siis Jürgen Rooste „Tappa laulurästikut“ (E) või, elavama fantaasia kodusoleku puhul, Mihkel Kaevatsi (E) kogu „Eile hommikul ja täna““ (Kändler 2012a).

Tulemused kokku: eesti kirjandus: seitse autoriteeti, vene kirjandus: kuus autoriteeti, maailmakirjandus: kuus autoriteeti, eestivene kirjandus: 0 autoriteeti.

Filimonovi nimede pilv

15 Vt <http://toomasvint.com/2010/02/filimonov-mitteukleidilise> (19.04.2013).

16 Vt <http://sehkendaja.wordpress.com/2010/05/06/29-p-i-filimonov-mitte-ukleidilise-geomeetria-tsoon> (19.04.2013).

17 Vt <http://loterii.blogspot.com/2010/04/pi-filimonov-mitteukleidilise.html> (19.04.2013).

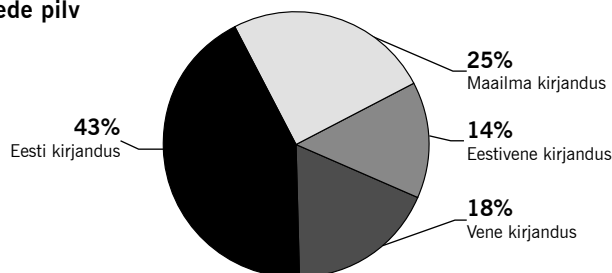
Filimonovi arvustajad paigutavad kirjaniku loomingut eri kultuuridesse, mis võib viidata retsensentide ootushorisonidile näha arvustatavat mitmikidentiteediga autorina. Ühest küljest on see tervitatav initsiatiiv, teisest küljest võib tasavägine seis viidata juurtetusele, seda enam, et arvustajad ei nimetanud ühtegi eestivene kirjandusautoriteeti.

Andrei Ivanovi eestikeelsete raamatute retseptioon. Andres Kurg nimetab raamatu „Minu Taani onule. Tuhk“ arvustuses selliseid nimesid nagu Woody Allen (M), Toomas Hendrik Ilves (E), Alexei Yurchak (M) (Kurg 2010). Kätlin Kaldmaa isikustatud argumentid on Jan Kaus (E) ja Salman Rushdie (M) (Kaldmaa 2010). Vahur Afanasjev peab seoses selle raamatuga vajalikuks mainida Dovlatovit (V), Sorokinit (V), Goldingit (M) (Afanasjev 2010). Kirjandusblogi sehkendaja.wordpress.com toob võrdluseks Andrei Hvostovi (E).¹⁸ Toomas Vint mainib oma blogiarvustuses P. I. Filimonovit.¹⁹

Andrei Ivanovi romaani „Peotäis põrmu“ retseptioon. Arno Oja otsib tuge sellistelt autoritelt nagu Hans Leberecht (E), Mati Unt (E), Charles Dickens (M), Andrei Tarkovski (V), Andrei Hvostov (E), Jonathan Swift (M), Mari Saat (E), P. I. Filimonov (EV), Maimik-Saan (2 x E), Enn Roos (E), Jelena Skulskaja (EV) (Oja 2012). Postimehe kultuuritoimetaja Heili Sibrits mainib Ansipit (E) ja (kaudselt) Tšehhovit (V) (Sibrits 2012). Priit Hõbemägi aga leiab: „Kirjeldused on realistlikud nagu Zola „Sõekaevurites“ (M) [---]“ (Hõbemägi 2012) Kirjandusblogis lugemissoovitus.wordpress.com nähakse ühes romaani liinis Turgenevi (V) jooni.²⁰ Kirjandusblogi sehkendaja.wordpress.com mainib veel Mari Saati (E) ja P. I. Filimonovit (EV).²¹

Tulemused kokku: eesti kirjandus: 12, vene kirjandus: viis, maailmakirjandus: seitse, eestivene kirjandus: neli.

Ivanovi nimede pilv

18 Vt <http://sehkendaja.wordpress.com/2012/01/13/3-andrei-ivanov-peotais-pormu> (19.04.2013).

19 Vt <http://toomasvint.com/2010/04/andrei-ivanov-%E2%80%9EMinu-taani-onuke%E2%80%9C/> (19.04.2013).

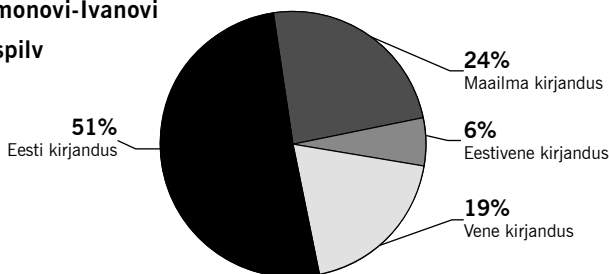
20 Vt <http://lugemissoovitus.wordpress.com/2012/03/05/andrei-ivanov-peotais-pormu> (19.04.2013).

21 Vt <http://sehkendaja.wordpress.com/2010/03/12/16-andrei-ivanov-minu-taani-onuke-tuhk> (19.04.2013).

Nagu näha, on Ivanovi tulemused kõige enam tasakaalus: eestikeelsed arvustajad seostavad tema vene keelest tõlgitud raamatuid eesti kultuuriruumiga, kuigi leiavad nendes viiteid ka muudele allikatele. Ent sellise tulemuseni jõuab retseptisioon alles nullindate lõpus.

Kolme autori ühene nimede pilv näeb välja järgmiselt: eesti kirjandus: 35, vene kirjandus: 13, maailmakirjandus: 17, eestivene kirjandus: neli.

Kotjuhi-Filimonovi-Ivanovi nimede ühispiiv

Siit järeldub, et nullindate põlvkonna Eesti venekeelne autor on multikultuurne loovisik ning tema ideaalne lugeja on eesti, vene, eestivene ja maailma kirjanduses orienteeruv inimene. Kriitikud seostavad autoreid eelkõige eesti kultuuriruumiga, kuna autorid ise seostavad ennast Eestiga ja kuna arvustajad tunnevad eesti kirjandust üsna hästi. Arvustatavad teosed on aga kirjutatud vene keeles, mis on autorite emakeel, selles keeles on nad omandanud ka oma teadmisi kirjandusest. Ning just selles valdkonnas võivad arvustaja ja teksti ootushorisonid erineda, eelkõige seetõttu, et eestikeelsed arvustajad ei tunne alati kuigi põhjalikult vene kirjandust. Sellele viitab ka asjaolu, et arvustajad mainivad sagedamini maailmakirjandust kui vene kirjandust. Kuna nullindate põlvkonna esindajate identiteet erineb vanema põlvkonna esindajate omast, on arvustajatel raske nimetada autoriteete selles vallas. Võib-olla arvustajad alles harjuvad mõttega, et üks autor võib olla mitme loomingu identiteedi kandja.

Veel üks retseptisioonist lähtuv tähelepanek on seotud sellega, et Igor Kotjuhi ja P. I. Filimonovi puhul kasutavad arvustajad paralleelselt sõnaga „luuletaja“ ka sõna „poet“, mis kaudselt markeerib nende autorite päritolu ja võib-olla ka tõdemust, et need autorid pole „päris“ eesti luuletajad.²² Nii võib jõuda paradoksaalse järelduseni, et Eestis kirjutab luulet kahte tüüpi autoreid: ühed on luuletajad ja teised poeedid.

Kui käsitada sõna *poet* Eesti venekeelsete luuletajate kohta tunnustava väljendina, näiteks kui kriitik soovib näha luuletajas muu hulgas ka vene kultuuri kandjat, kajastuks see

²² Ka eestikeelsete luuletajate kohta kasutavad arvustajad tänapäeval mõnikord sõna *poet*, kuid teistel põhjustel, milleks võivad olla näiteks autori imago „estraadiluuuletajana“ (Jürgen Rooste, Marko Mägi) või meedias väljendatud lugupidav hoiak vanema põlvkonna luuletaja vastu (Paul-Eerik Rummo).

arvustuse tekstis. Paraku ei kinnita seda ülal toodud nimede pilved iga autori kohta. Arvustajad näevad *poeedis* Eesti ja maailma (Euroopa) kirjanduse esindajat. Sama kultuuri-geograafia joonistub välja Andrei Ivanovi proosa retseptiooni puhul.

Kokkuvõte

Käesolevas artiklis uuriti Eesti venekeelse kirjanduse käekäiku läbi eesti kirjanduse prisma. Keskenduti tingliku noorema põlvkonna autoritele (sündinud 1970. aastal ja nooremad), sest selle põlvkonna esindajate looming on pälvinud arvustajate rohket tähelepanu. See on nullindate põlvkond, sest selle generatsiooni autorid debüteerisid kirjanduses 2000. aastatel.

Artiklis käsitleti nullindate põlvkonna autorite Igor Kotjuhi, P. I. Filimonovi ja Andrei Ivanovi eesti keelde tõlgitud raamatute eestikeelset retseptiooni. Analüüsimisel kasutati Konstanzi Ülikooli teadlaste Hans Robert Jaussi ja Wolfgang Iseri retseptiooniteooria lähenemisi ja sõnavara, mis võimaldasid püstitada kaks tööhüpoteesi: 1) rohkete arvustuste olemasolu võimaldab järeltada, et eestikeelsed kirjandusväljaanded ja kriitikud ei vaatle Eesti venekeelsete autorite loomingut väliskirjandusena, 2) kuna Eesti venekeelsete autorite teosed pole esindatud ühestki 2000. aastate jooksul ilmunud kirjandusantoloogias, tähendab see, et eesti kirjandusprotsessis osalejatel on teatud tõrked Eesti venekeelsete autorite loomingu suhtes.

Retseptioonist tuli välja, et Eesti venekeelsetel kirjanikel on olnud hea koostöö eestikeelsete kolleegide ja meediaga, sest nad valdavad eesti keelt ja nende teosed on ilmunud eestikeelses tõlkes.

Samas pole Eesti venekeelne kirjandus saanud eesti kirjanduse täisväärtuslikuks osaks. Võib täheldada kolme suuremat vastuolu, kus eestikeelsete lugejate ja Eesti venekeelsete autorite ootushorisonidid ei kattu.

1. Kirjandusteoreetiline. Eesti kirjandusteadus on pidevalt defineerinud eesti kirjandust eesti keele kaudu, kuid nullindatel debüteerinud Eesti venekeelsed autorid on veendunud, et nende looming on muu hulgas ka eesti kirjanduse osa.

2. Poliitiline. Lugejad näevad Eesti venekeelsetes kirjanikes eestkostjaid päevakajalistel poliitilistel teemadel. Järelikult ei vaatle lugejad Eesti venekeelsete kirjanike teoseid puhtal kujul ilukirjandusena. Kultuurilist nähtust politiseeritakse, mille tagajärjel selle kunstiline tähendus madaldub ega saa võrdsetel alustel konkureerida eestikeelsete kolleegide loominguga.

3. Ühiskondlik arusaam autori rahvuskultuurilisest taustast. Eesti venekeelsed autorid on multikultuursed loovisikud, ent arvustajad ei pane seda sageli tähele, sest valitsev ühiskondlik-ajalooline paradigma on harjunud määratlema inimest ühe rahvuskultuurilise identiteedi järgi.

Eesti venekeelse kirjanduse nullindate põlvkond kompab piire kirjandusteoreetilisel ja ühiskondlikul tasemel. Eesti kirjandusteadus ja avalik arvamus on läbi ajaloo võtnud omaks baltisaksa ja võru kirjanduse. Praeguste suundumuste jätkumisel juhtub see kunagi ka Eesti venekeelse kirjandusega.

Kirjandus

Afanasjev, Vahur 2010. Impeeriumi vaeslapse kannatused. – Looming, nr 6, lk 887.

Annus, Epp 2007. Keelest ja moosist. – Vikerkaar, nr 12, lk 109–110.

Baljasnõi, Boriss, Kotjuh, Igor 2008. Mitmekultuuriline ja põlütniline intellektuaal. – Looming, nr 4, lk 597.

Baljasnõi 1999 = Борис Балясный, Перевод с эстонского, или Место русского литератора в культуре Эстонии. – Русский Почтальон, 1. veebr – <http://www.moles.ee/99/Feb/01/6-2.html> (19.04.2013).

Dubin, Reinblat 2003 = Борис Дубин, Абрам Рейтблат, Литературные ориентиры современных журнальных рецензентов – Новое Литературное Обозрение, № 59 – <http://magazines.russ.ru/nlo/2003/59/dub-pr.html> (19.04.2013).

Eesti Päevaleht 2012. Paul-Eerik Rummo: eestivene kirjandust ei saa küsimuse alla seada. Eesti Päevaleht, 14. veebr – <http://www.epl.ee/news/online/paul-erik-rummo-estivene-kirjandust-ei-saa-kusimuse-alla-seada.d?id=63920035> (19.04.2013).

Eesti Päevaleht 2012a. Kirjandusõhtul räägiti Eesti vene identiteedist. – Eesti Päevaleht, 28. aprill.

Ehho Moskvõ 2012. Usutlus Jelena Skulskajaga. – Saade „Knižnoje kazino“, 22. aprill – <http://echo.msk.ru/programs/kazino/880653-echo> (19.04.2013).

Filimonov, P. I. 2010. Inimarengu eurolaulud. – Eesti Päevaleht, 13. mai.

Filimonov, P. I. 2010a. Joomine kui vältimatus. – Eesti Päevaleht, 6. jaan.

Filimonov, P. I. 2011. Häbenemine on integratsiooni vaenlane. – Eesti Päevaleht, 6. sept.

Filimonov, P. I. 2012. Maailmalõpuaasta? – Maaleht, 5. jaan.

Hanson, Raimu 2003. Kakskeelne kirjanduslohe alustab lendu. – Tartu Postimees, 31. märts.

Hanson, Raimu 2003a. Noorte kirjanduslohe vahetab pesapaika. – Tartu Postimees, 10. aprill.

Hanson, Raimu 2006. Kirjanduslik Tuulelohe lendab uutes tuultes. – Tartu Postimees, 2. aug.

Hasselblatt, Cornelius 2008. Eesti kirjandusteaduse „Kes? Mis? Kus?“. Hetkeseis. – Keel ja Kirjandus, nr 1/2, lk 29.

Helme, Peeter 2007. Teine keel ja teised mõtted. – Sirp, 30. nov.

Helme, Peeter 2010. Võõras või oma: kuhu ja kellele kuulub Eesti vene kirjandus. – Eesti Ekspress. Areen, 18. veebr.

Hvostov, Andrei 2010. P. I. Filimonov, Mitte-eukleidilise geomeetria tsoon. – Eesti Ekspress, 4. märts.

Hõbemägi, Priit 2012. Leia hirm ja lahendad mõistatuse. – Eesti Ekspress, 22. märts.

Iser, Wolfgang 1972. The Reading Process: A Phenomenological Approach. – New Literary History, No. 3.

Iser, Wolfgang 1976. Der Akt des Lesens. Theorie ästhetischer Wirkung. München: Fink.

Jauss, Hans Robert 1977. Ästhetische Erfahrung und literarische Hermeneutik. Versuche im Feld der ästhetischen Erfahrung. München: Fink.

Jauss 1995 = Ханс Роберт Яусс, История литературы как провокация литературоведения – Новое Литературное Обозрение, № 2, lk 34-84.

Kahro, Ilmar 2011. Vene Teater lubab asuda enesekaitsele. – Eesti Päevaleht, 15. sept.

Kahro, Ilmar, Leitmaa, Dannar 2011. Venelased ETV saateid ei vaata. – Eesti Päevaleht, 8. märts.

Kaldmaa, Kätlin 2010. Lapsepõlv Kalamajas. – Lugu, nr 3, lk 12.

Kaus, Jan 2007. Otsetõlkes „õhumadu“ – Sirp, 14. sept.

Kaus, Jan 2008. Mõned sammud 2007. aasta eesti luule platool. – Looming, nr 3, lk 420.

Kilusk, Ott 2010. Humoorikas pilk õhtust öösse. – Postimees, 7. juuli.

Kotjuh, Igor 2007. Kuidas tuulelohe lendu läks? – Vikerkaar, nr 9, lk 50–66.

Kotjuh, Igor 2008. Trikimees, kes igatseb kirjutada suurt romaani. Intervjuu P. I. Filimonoviga. – Looming, nr 10, lk 1539–1545.

Kotjuh, Igor 2012. Eesti venekeelne kirjandus: kas osa eesti või vene kirjandusest? – Keel ja Kirjandus, nr 2, lk 134–139.

Kressa, Kaarel 2010. Igor Kotjuhi kakskeelne maailm. – Eesti Päevaleht, 28. mai.

Kressa, Kaarel 2010a. „Kõõõik oon häääs-tiiiii!“ – Eesti Päevaleht, 11. juuni.

Kurg, Andres 2010. Viimane nõukogude põlvkond eksillis. – Vikerkaar, nr 7/8, lk 199–200.

Kändler, Tiit 2012. Miks mitte Ivanov. – Eesti Päevaleht, 14. veebr.

Kändler, Tiit 2012a. Lähiasjade käsiraamat. – Eesti Päevaleht, 14. jaan, lk 13.

Laanes, Eneken 2012. Andrei Ivanov ja rahvusülene (eestivene) kirjandus. – Sirp, 9. mai.

Laasik, Andres 2012. Andrei Ivanov: olen emigratsioonis oma mineviku suhtes. – Eesti Päevaleht, 7. jaan, lk 3.

Laurisaar, Riho 2008. Filimonovi maailm jõuab eesti keelde. – Eesti Päevaleht. Laupäev. Kultuur, 14. juuni.

Laurisaar, Riho 2008a. Kogda maksuju memme vaeva? – Eesti Päevaleht. Laupäev, 1. nov.

Lotman, Rebekka 2012. Milleks õhutada vaenu tühja koha pealt? – Sirp, 2. märts.

Miller, Rasmus 2008. Teises keeles, aga mitte teises meeles. – Värske Rõhk, nr 14, lk 70–71.

Miller, Rasmus 2010. Kirg, mis võitleb kaine mõistusega. – Värske Rõhk, nr 24, lk 90.

Märka, Veiko 2009. Kuidas karastus Filimonov. – Eesti Ekspress. Areen, 5. märts.

Nuust, Vallo 2004. Vene poeedid austasid dekoratiivset mõtet. – Tartu Postimees, 20. aprill.

Nuust, Vallo 2004a. Ennast otsiv tuulelohe otsib teed parnassile. – Tartu Postimees, 4. nov.

Oja, Arno 2012. Elu võimalikkusest ahermaal. – Sirp, 3. veebr.

Peegel, Mari 2012. Rebekka Lotman: suurepäraseid teoseid jäi palju välja. – Eesti Päevaleht, 8. veebr.

Peegel, Mari 2012a. Eesti proosa vene keeles. Miks mitte? – Eesti Päevaleht, 8. veebr.

Piirsalu, Jaanus 2009. Mihhail Veller: elavatest on palju huvitavam kirjutada kui surnutest. – Eesti Päevaleht, 14. nov.

Postimees 2003. Kakskeelne loomeühing tõuseb lendu. – Postimees, 31. märts.

Repson 2006 = Ксения Репсон. Родина Скульской — русская словесность. — Postimees на русском языке, 8. Aug – <http://rux.postimees.ee/121006/glavnaja/kultura/3398.php> (19.04.2013).

Rooste, Jürgen 2007. Missioonitundega poeet eesti luule serval. — Looming, nr 12, lk 1892–1893.

Rosengren, K. E. 1982. Time and Culture: Developments in the Swedish literary frame of reference. University of Lund.

Rosengren, K. E. 1968. Sociological aspects of the literary system. Stockholm: Natur och Kultur.

Salar, Salmo 2010. Konksu konks. — Vikerkaar, nr 4/5, lk 182.

Sibrits, Heili 2012. Valu ja vihkamine. — Postimees. AK, 24. märts.

Sild, Ivar 2007. Liikumine üksikult üldisele. — Sirp, 14. sept.

Teede, Andra 2007. Nädala raamat. — Eesti Ekspress, 13. sept.

Tisler, 2012 = Юлия Тислер Скульская: в России хорошие писатели тоже издаются крохотными тиражами. [Usutlus Jelena Skulskajaga]. — Delfi, 16. juuli – <http://rus.delfi.ee/daily/estonia/skulskaya-v-rossii-horoshie-pisateli-tozhe-izdayutsya-krohotnymi-tirazhami.d?id=64683124> (19.04.2013).

Vaher, Berk 2006. Eessõna Tuulelohe almanahhile „Воздушный змей“. Tartu, 2006, lk 6.

Vassenin, Mariliin 2012. Vabanemisest väärastuste läbi. — Vikerkaar, nr 7/8, lk 180.

Käsikirjalised allikad

Kotjuh, Igor 2009. Kirjanduslik projekt Tuulelohe sotsiaalse ja kultuurilise nähtusena. Bakalaureuse-töö, Tartu Ülikool. Käskiri eesti keel võõrkeelena õppetoolis.

Igor Kotjuh – Tallinna Ülikooli kirjandusteaduse magistrant, luuletaja ja e-ajakirja Uued Pilved (<http://www.oblaka.ee>) peatoimetaja. Põhiliseks uurimisvaldkonnaks on Eesti venekeelne kirjandus eraldi nähtusena ning läbi eesti ja vene kirjanduse prisma.

E-post: igor.kotjuh@gmail.com.

The Generation of the 2000s in the Russian Literature of Estonia: Acceptance and Obstacles to Acknowledgement

Igor Kotjuh

The article researches the development of Russian-language literature in Estonia through the lens of Estonian literature. The article focuses on what is conditionally referred to as “authors of the younger generation” (born in 1970 and later) since the creative works of representatives of this generation have attracted a lot of attention. That is the “naughts-generation”, as the authors of this generation made their debuts in literature in the 2000s.

The article views the Estonian reaction to the books of Igor Kotjuh, P. I. Filimonov and Andrei Ivanov translated into Estonian. The analysis makes use of the reception theory of Hans Robert Jauss and Wolfgang Iser, scholars from Konstanz University, which makes it possible to propose two operational hypotheses: (1) numerous reviews hint at the fact that Estonian literary journals and critics do not consider works of Estonian Russian-speaking authors to be foreign literature; (2) as works of the Russian-speaking authors of Estonia have not been represented in a single literary anthology which has appeared in the 2000s, it can be concluded that there are certain obstacles regarding the works of Russian-speaking authors in Estonia.

The Russian-speaking writers of Estonia have had good co-operation with Estonian colleagues and media, since they speak Estonian and their works have continuously appeared in Estonian translations. At the same time, the Russian-speaking literature of Estonia has not become a fully valued part of Estonian literature. Three major controversies can be found in the reception, where the horizons of Estonian readers and Russian-speaking Estonian authors do not coincide:

(1) *Literary-theoretical controversy.* Estonian literary science has always identified Estonian literature via the Estonian language, yet the Russian-speaking authors who made their debuts in the 2000s are convinced that their works are, among other things, part of Estonian literature.

(2) *Political.* Readers see Russian-speaking Estonian writers as trustees of topical political issues turning to them for appropriate comments. Consequently, readers do not respond to works of Russian-speaking writers in Estonia as pure fiction, which results in devaluation of Russian-speaking writers' artistic significance and their inability to compete on an equal footing with their Estonian colleagues.

(3) *Social* understanding regarding the national cultural background of an author. The Russian-speaking authors of Estonia are multi-cultural creative personalities, yet reviewers do not always pay attention to this fact, as the reigning socio-historical paradigm defines a person according to a single national-cultural identity.

The generation of the 2000s of Russian-speaking authors in Estonia exists at the borders of the literary-theoretical and social levels. Estonian literary studies and public opinion have historically adopted the literature of Baltic Germans and Võro-language literature. If present events continue, at some point the same is bound to happen with the Russian-speaking literature of Estonia.

Igor Kotjuh – a post-graduate student of literary studies at Tallinn University, a poet and the editor-in-chief of the e-zine *New Clouds* (<http://www.oblaka.ee>). His main focus is the Russian-speaking literature of Estonia as a separate phenomenon, as well as through the lens of both Estonian and Russian literatures.

E-mail: igor.kotjuh@gmail.com.